

Marjan Smrke, Mitja Hafner Fink

DEJAVNIKI (NE)KOOPERATIVNOSTI PRI PREMAGOVANJU PANDEMIJE COVIDA-19 V SLOVENIJI

IZVLEČEK

Slovenija je zabeležila evropsko nadpovprečno število žrtev na prebivalca zaradi covid-19. Na osnovi analize javnomnenjskih podatkov skušamo ugotoviti, katere kategorije prebivalstva so bile najbolj kooperativne in katere najmanj, če na epidemijo gledamo kot na situacijo dileme javnih dobrin in na (izrekano) upoštevanje zaščitnih ukrepov kot na kooperativnost. Od prvega do drugega vala se je začetna visoka kooperativnost zmanjšala, število žrtev pa se je močno povečalo. Višjo kooperativnost izražajo starejši in tisti z močnim občutkom ogroženosti. Nižja kooperativnost se povezuje z mladimi in z nižjim zaupanjem v vlado. Zdi se, da ima metoda analize javnomnenjskih podatkov omejen doseg, zato je razlage za relativen neuspeh Slovenije treba iskati še na druge načine.

KLJUČNE BESEDE: pandemija covid-19, dileme javnih dobrin, kooperacija, defekcija

Factors of cooperation and defection in overcoming the COVID-19 pandemic in Slovenia

ABSTRACT

Slovenia has been one of the worst affected European states as regards per capita fatalities from COVID-19. We analysed data from two public opinion surveys in an effort to find a sociological explanation for this situation. Approaching the pandemic as a case of a public goods dilemma, we distinguished cooperative from non-cooperative players (citizens) in terms of their (reported) level of respect for a set of measures of safe behaviour. Cooperation declined during the second wave of the pandemic (compared to the first one), with the number of victims

dramatically increasing. Stronger cooperation is positively correlated with (more advanced) age and (greater) concern for health (fear). Weaker cooperation or defection is correlated with youth and less trust in the government. Analysis of public opinion surveys has its strengths and limitations. Additional explanations for Slovenia's relative failure should be researched using other methods as well.

KEYWORDS: COVID-19 pandemic, public goods dilemmas, cooperation, defection

1 Uvod

12. 3. 2021, natanko eno leto po razglasitvi epidemije covid-19 v Sloveniji, je bilo mogoče ugotoviti, da je bila dvomilijonska država do tedaj tretja po številu žrtev covid-19 na prebivalca na svetu in šesta po številu okuženih na prebivalca.¹ Umrlo je več kot 4100 oseb ali 1989 na milijon prebivalcev. Do razglasitve konca drugega vala epidemije 15. 6. 2021 so se rezultati nekoliko izboljšali: število mrtvih se je povzpelo na 4408 ali 2120 na milijon; to je na ta dan po Worldometru pomenilo 11. mesto po številu umrlih na prebivalca med 45 evropskimi državami.

Ta dejstva lahko štejeemo za neuspeh, ki upravičuje sociološki premislek o razlogih za takšno stanje. Kaj je šlo narobe? V primerjavi s prvim valom, ki je vzbujal občutke nacionalnega ponosa – končal se je 15. 5. 2020 s slavnostnim preletom letal čez državo, ki je »prva v Evropi razglasila konec epidemije« –, so drugi val, katerega uradni začetek je bil 19. 10. 2020, spremljala medsebojna obsojanja. Vzbujal je občutke neobvladljivosti, kaotičnosti in nesposobnosti. Na preizkušnji je bila samopodoba Slovencev kot discipliniranih in prilagodljivih prebivalcev »na južni strani Alp«.

Iskanja odgovorov se je mogoče teoretsko in empirično lotiti na različne načine. V naši raziskavi problematiko teoretsko umestimo na področje *družbenih dilem*, katerega osrednje družboslovno raziskovalno zanimanje je proučevanje človekove kooperativnosti, njenih problemov, pogojev, dejavnikov – in njenega upravljanja. Med epidemijo/pandemijo je bila ključna kooperativnost na različnih ravneh, od lokalne do globalne, med različnimi družbenimi pod sistemi in med igralci – državljani na različnih družbenih položajih. Korpus znanj s področja družbenih dilem hrani tudi bogato znanje o dejavniki izostale kooperativnosti oz. nekooperativnosti (»defektorstva«), ki nas v primeru te globalne *real-world* oz. *real-life* družbene dileme še posebej zanima.

1. Do tovrstnih lestvic moramo imeti nekaj zadržkov, saj se podatki držav po natančnosti precej razlikujejo. Več držav je naknadno občutno povečalo oceno žrtev covid-19. Zato se je položaj Slovenije na teh lestvicah izboljšal.

Empirično se opiramo na podatke iz raziskave SJM 2020/1 in na podatke iz raziskave SJM 2020/3. Prva je potekala med prvim, druga med drugim valom epidemije. Obe sta vsebovali niz spremenljivk, ki se tičejo zaznavanja epidemije in samozaščitnega vedenja državljanov. To nam omogoča oblikovanje raznovrstnih hipotez in njihovo empirično verifikacijo. Ugotoviti skušamo, katere sociodemografske, čustvene, socialne in politične značilnosti so najbolj določale stališča, ki indicirajo kooperacijo ali nekooperacijo (»defekcijo«).

2 Pandemija kot situacija družbenih dilem

Doseganje sodelovanja med ljudmi je osrednja tematika raziskovalnega področja družbenih dilem (Axelrod in Hamilton 1981; Kollock 1998; Van Lange in dr. 2014). Družbene dileme so napetosti med kratkoročnimi interesi posameznika in dolgoročnejšimi interesi kolektiva (Van Lange in dr. 2014: 6). Družbene dileme so situacije, v katerih »so širši kolektivni interesi v konfliktu z neposrednimi individualnimi interesi« (Dorfman 2014: 105). Napetosti oz. konflikti se nanašajo na težave pri doseganju kolektivnega cilja, ki izhajajo iz dejstva, da je v situaciji družbene dileme nesodelovalno vedenje za posameznika vsaj kratkoročno lahko (naj)boljša izbira (Dawes 1980; Kollock 1998), hkrati pa velja: če bi tako delovali/izbrali vsi, bi bilo to škodljivo za vse.

Ob brezštevilnih drugih družbenih problemih, so družbene dileme tudi mnoga zdravstvena vprašanja (Van Lange in dr. 2014: 139; Attari in dr. 2014). Dobršen del jih tipološko spada med t. i. dileme prispevanja oz. dileme javnih dobrin (*public goods dilemmas*). V dilemah prispevanja (*give-some dilemmas*) neka dobrina obstaja, če zanjo posamezni igralci v zadostnem številu/deležu nekaj prispevajo. Težava je v tem, da je mogoče dobrino, ki je splošno dostopna (*non-excludable*), uživati, ne da bi prispevali – če je dovolj drugih, ki prispevajo. To pomeni, da je s stališča posameznika mikavno biti zastonjkar (*free-rider*). Toda če je zastonjkarjev preveč, dobrina propade. Če je delež posameznikov, ki ne prispevajo, znoten, a ne tako velik, da bi dobrina propadla, pa je količina javne dobrine suboptimalna. Taka dobrina je lahko tudi javno zdravje.

Številni strokovnjaki s področja družbenih dilem so pandemijo covid-19 že spomladi in poleti 2020 umestili na svoje področje. Mnogi so se angažirali v smislu formuliranja priporočil odločevalcem glede doseganja čim višje kooperativnosti državljanov (med prvimi Johnson in dr. 2020; Van Bavel in dr. 2020; Karlsson in Rowlett 2020; kasneje na primer Campos-Mercade in dr. 2021; Capraro in dr. 2021). Opažene so bile različne stopnje takšne kooperativnosti v različnih državah oz. delih sveta, kar bo nedvomno še predmet analiz.

Stališče, da je epidemija oz. pandemija situacija družbene dileme (ali več njih), v tej razpravi utemeljujemo takole: predstavljajmo si, da so igralci v

določenem trenutku in vsi hkrati soočeni z zdravstvenim problemom, ki ga lahko rešijo le s takojšnjim in hkratnim sodelovanjem večine. Sodelovanje predstavlja določen strošek (prispevek) v obliki začasnega sprejemanja vedenja, ki odstopa od običajnega. Cilj je mogoče doseči tudi, če manjši del igralcev ne sodeluje (ne prispeva). Pod takimi pogoji obstaja napetost med interesom posameznika, da bi dobrino (rešitev problema) užival brez lastnih stroškov (prispevka), in interesom kolektiva, da svoj delež h kolektivnemu cilju prispeva dovoljšen delež igralcev. Pandemija kot *real-life* situacija je od tega abstraktnega primera drugačna po tem, da traja dlje časa (je kontinuirana) in se odvija v družbenem prostoru, ki ga sestavljajo posamezniki in skupine z različnimi lastnostmi in v različnih družbenih položajih. Nesodelovanje pomeni tudi tveganje v smislu izpostavljenosti okužbi. To uveljavlja raznolike in kompleksne razmere mešanih motivov. Podobno je s cepljenjem kot zadnjo fazo epidemije. Tudi tu gre za dilemo prispevanja: če bi bilo cepljenje dejanje, ki naj bi ga igralci lahko izvršili ali ne v določenem trenutku in hkrati, ob tem pa bi za čredno imunost zadostovala okoli 70 % precepljenost populacije, bi obstajala napetost med posameznikovim interesom, da koristi precepljenosti uživa brez lastnega prispevka (npr. tveganja stranskih učinkov), in interesom kolektiva, da se cepi dovoljšen delež posameznikov. Številna zatikanja pri cepljenju proti covidu-19 so potrdila obstoj tega konflikta.

Težavnost doseganja kooperativnosti pri reševanju pandemije določa več dejavnikov. Med njimi je tudi »narava« virusa. SARS-CoV-2 življenjsko ogroža predvsem nekatere kategorije prebivalstva. Najmočnejši demografski dejavnik tveganja je starost, s katero stopnja umrljivosti (CFR – *case fatality rate*) močno narašča (Staerk in dr. 2021; Undurraga in dr. 2021): življenjska ogroženost najstarejših je večstokratnik ogroženosti najmlajših odraslih. Zato je mogoče upravičeno pričakovati, da bodo starejši izražali višjo stopnjo kooperativnosti glede ukrepov za zajezitev pandemije. Poleg starosti so pomemben dejavnik ogroženosti že obstoječa bolezenska stanja, ki mnoga narekujejo manj aktivno življenje. Takšni se potem v kontekstu pandemije v večji meri počutijo ogrožene zaradi možnosti okužbe.

Ljudje se tudi mimo tega nahajamo v različnih življenjskih situacijah, v bolj in manj aktivnih in »stičnih« vlogah. Ukrepi, ki naj bi privedli do kolektivnega cilja – upočasnitve ali ustavitve širjenja virusa – nas lahko različno prizadenejo tudi glede na socialni status. Glede na to bi lahko dejali, da pričakovani prispevki posameznikov dejansko niso enaki. To je eden poglobitnih razlogov za pričakovanje, da kooperativnost ne bo enakomerno porazdeljena. Okvirno bi pričakovani prispevek h kolektivnemu cilju lahko opredelili kot seštevek med (a) splošnim prispevkom (zaščitni ukrepi, ki naj bi jih upošteval posameznik) in (b) specifikami prispevka (stroškov) glede na različne vidike socialnih statusov.

Drugače rečeno: mlad človek z nizkim tveganjem za fatalni izid okužbe in z odpovedjo aktivnostim, ki bi jih sicer opravljal, mora objektivno prispevati več od človeka, ki je v pokoju in objektivno mnogo bolj ogrožen. Ukrepi, ki so jih sprejemale vlade, tudi slovenska, so bili v mnogočem bolj ali manj premišljene in učinkovite kompenzacije za neenake izgube, ki so jih s svojim prispevanjem utrpeli različne kategorije prebivalstva.

Epidemija sama in ukrepi v spopadu z njo v imenu javnega dobra, kot je javno zdravje, imajo na lokalni in globalni ravni tudi različne eksternalije, pozitivne in negativne. Mnoge zadevajo javno zdravje. Med pozitivne zdravstvene eksternalije *lockdowna* (ki je svojevrstna, nepričakovana in poučna antropopavza) spada zmanjšanje onesnaženosti okolja ter manj smrtnih žrtev v prometu in zaradi slabega zraka. Med negativne eksternalije *lockdowna* spadajo nezaposlenost, ekonomska oz. finančna ogroženost zlasti določenih poklicnih skupin, prikrajšanost za socialne stike, ki so v različnih življenjskih obdobjih različno potrebni, z vsem tem povezano povečevanje duševnih stisk in nereševanje drugih zdravstvenih težav. To pomeni, da gre pri odločanju za kooperativnost tudi za tehtanje med pozitivnimi učinki kooperativnosti in negativnimi »stranskimi« učinki istega ravnanja. Tudi glede na to je upravičeno pričakovati razlike v kooperativnosti.

3 Raziskava: podatki in hipoteze

Problematico kooperativnosti pri premagovanju epidemije bomo analizirali na podlagi podatkov dveh raziskav Slovensko javno mnenje (SJM), ki sta bili izvedeni v letu 2020. Raziskava SJM 2020/1 je potekala med prvim valom ($N = 853$); vsebovala je primerljiv niz spremenljivk, ki se tičejo covid-19.² Raziskava SJM 2020/3,³ ki je vsebovala primerljiv niz spremenljivk na temo covid-19, je vključevala tudi vprašanja modula mednarodne raziskave ISSP 2020 *Environment*. Izvedena je bila prek spleta ali pisnega vprašalnika na reprezentativnem vzorcu $N = 1102$ med 10. 11. 2020 in 31. 1. 2021. To pomeni, da je v celoti potekala med drugim valom pandemije, ki se je uradno pričel 15. 10. 2020 (Hafner Fink in dr. 2021). V delu analize smo podatke obeh raziskav združevali, v delu pa smo jih obravnavali ločeno.

Izbrali smo variable-indikatorje samoizjavljane (*self-reported*) (ne)kooperativnosti (odvisna spremenljivka) in variable-indikatorje, ki jih štejemo za neodvisne spremenljivke, tj. domnevne dejavnike odvisnih spremenljivk.

2. Podatki raziskave so dostopni v Arhivu družboslovnih podatkov (ADP) (glej Hafner Fink in dr. 2020).

3. Podatki raziskave so dostopni v Arhivu družboslovnih podatkov (ADP) (glej Hafner Fink in dr. 2021).

Kooperativnost opredeljujemo kot opredelitev za vedenja, ki naj bi privedla do upočasnitve oz. obvladovanja epidemije in s tem ohranitve javnega zdravja kot javne dobrine (*public good*) ter čimprejšnjo vrnitev v normalnost na drugih področjih. Defekcijo opredeljujemo kot opredelitev za neupoštevanje pravil. Če bi se vsi ali zadosten delež prebivalstva vedli kooperativno, bi bil rezultat obvladovanje epidemije. Če bi zadosten delež ravnal nekooperativno, bi bil rezultat neobvladovanje epidemije, mnogo mrtvih in kolaps zdravstvenega sistema.

Za indikator (ne)kooperativnosti štejemo opredelitve (na lestvici od 1 do 5) glede štirih vprašanj, ki zadevajo (samo)zaščitno vedenje. To so: ne družim se z ljudmi izven svojega doma; bolj redno in temeljito si umivam roke; v trgovino hodim le po nujnih nakupih; pri nujnih osebnih stikih ohranjam fizično razdaljo vsaj dva metra.⁴ Rezultat Cronbachovega testa v primeru obeh raziskav upravičuje oblikovanje sestavljenega indeksa kot enotnega indikatorja (ne)kooperativnosti iz navedenih spremenljivk (Cronbach's Alpha = 0,755). Povprečna vrednost indeksa (4,42 na lestvici od 1 do 5) kaže na visoko kooperativnost populacije. Glede na te opredelitve med anketiranci razlikujemo kooperatorje, defektorje in vmesneže. Ker je bila povprečna vrednost indeksa visoka, smo morali postaviti »stroge« kriterije za pripadnost skupini kooperativnih. Tako smo med kooperatorje razvrstili tiste, ki so na indeksu dosegli vrednost vsaj 4,5, defektorji pa so bili tisti z vrednostjo indeksa pod 4.

Naše temeljno raziskovalno vprašanje je bilo, ali lahko s teorijo družbenih dilem pojasnujemo oz. razumemo ravnanja ljudi v kontekstu pandemije covid-19. Da bi odgovorili na to vprašanje, smo oblikovali naslednje specifične hipoteze:

H1: Od merjenja med prvim valom do merjenja med drugim valom se je povečal delež nekooperativnih.

Teoretska osnova te hipoteze je opažanje več avtorjev, da je časovna komponenta v reševanju družbenih dilem pomemben dejavnik. Po več raziskavah kooperativnost v kontinuiranih (*continuous*) oz. ponavljanih (*iterated*) dilemah prispevanja sčasoma upada (Neugebauer in dr. 2009; Fischbacher in Gächter 2010, Gächter in dr. 2010). Ta tendenca je bila opažena v različnih kulturnih okoljih. Ni pa zmanjšanje kooperativnosti neizogibno: obstajajo načini premagovanja te tendence.

4. V drugem valu (jesen 2020) smo spraševali tudi o nošenju maske. Ker pa tega vprašanja ni bilo v prvem valu (pomlad 2020), ga pri oblikovanju indeksa kooperativnosti nismo upoštevali. Anketiranci so se opredeljevali na petstopenjski lestvici, kjer je 1 pomenilo, da sploh ne upoštevajo posameznega ukrepa, 5 pa pomeni, da v celoti upoštevajo ukrep.

H2: Obstaja (pozitivna ali negativna) povezanost med izbranimi sociodemografskimi variablami in (ne)kooperativnim vedenjem.

Teoretsko se opiramo na korpus znanj o razlikah v kooperativnosti v n-osebnih dilemah prispevanja oz. dilemah javnih dobrin glede na različne sociodemografske značilnosti.

Kot neodvisne spremenljivke tu upoštevamo spol, izobrazbo, starost, samoopredeljeni družbeni sloj in zaposlitveni status. Predvsem nas zanima, ali izstopa kateri izmed možnih dejavnikov oz. katera izmed sociodemografskih kategorij. Katera izraža najvišjo in katera najnižjo kooperativnost? Glede na opisano naravo virusa je smiselno pričakovati, da bo pomemben dejavnik kooperativnosti starost. Naša pričakovanja so tako nedvoumna samo glede tega dejavnika – pričakujemo namreč, da bodo starejši najbolj kooperativni. Za druge demografske dejavnike pričakovanja niso tako nedvoumna in jih zato v našem analitskem (multivariatnem) modelu razumemo predvsem kot kontrolne spremenljivke.

H3: Obstaja pozitivna povezanost med (subjektivno) skrbjo glede nevarnosti koronavirusa in kooperativnostjo glede epidemije.

Teoretsko hipotezo opiramo na raziskave o odnosu med čustvi (Wubben 2005), npr. strahom, skrbjo, ponosom (*pride*) (Dorfman 2014), in (ne)kooperativnim vedenjem v situacijah, ki so dileme prispevanja.

Kot neodvisno spremenljivko upoštevamo variabla o občutenju skrbi za zdravje zaradi koronavirusa.

H4: Posamezniki, ki izražajo defekcijo glede novega koronavirusa, so manj kooperativni tudi glede namena cepljenja.

Hipotezo opiramo na opažanje, da je tudi cepljenje (nasploh in v primeru covid-19) primer družbene dileme prispevanja oz. dilema javnih dobrin (Attari, Krantz in Weber 2014; Capraro in dr. 2021); kolektivni cilj – čredna imunost – je dosežena le, če je cepljen dovoljšen delež populacije.

Tu upoštevamo variabla, ki meri namen cepiti se proti covidu-19.

H5: Obstaja pozitivna povezanost med (ne)kooperativnostjo glede premagovanja epidemije in med (ne)kooperativnostjo glede okoljevarstva.

Če v okviru hipoteze 4 preverjamo povezanost med kooperativnostjo glede dveh vprašanj, ki sta neposredno povezani, saj se obe tičeta epidemije, tu dodajamo vprašanje kooperativnosti glede okoljevarstva, ki je spletišče družbenih dilem jemanja in dilem prispevanja. Izkoriščamo dejstvo, da je bila raziskava ISSP 2020 (SJM 2020/3) namenjena okoljevarstvu. Ali so posamezniki glede svoje kooperativnosti področno selektivni? Nekatere raziskave to možnost potrjujejo (glej npr. Attari, Krantz in Weber 2014, kjer je bil Cronbach za pet različnih dilem prispevanja le 0,26 (2014: 319)). Ali na tem primeru lahko najdemo potrdila za

domnevo o splošnem kooperativnostnem nagnjenju (*generalized cooperative intent*) (Bogaert in dr. 2008: 461)?

Teoretsko lahko to hipotezo opremo tudi na teorijo zastonjkarstva, po kateri je zastonjkarstvo (*free-riding*) splošna tendenca v skupinah (Albanese in Van Fleet 1985), in na raziskovalno domnevo, da obstajajo kooperatorji oz. zastonjkarji ali *prosocials* oz. *proselfs*, ki so ali prvo ali drugo na mnogih področjih.

Če se povezanost ne bo pokazala, bo smiselna domneva, da se razlika pojavlja iz nekega (področno specifičnega) razloga, npr. zaradi razlike v objektivnem tveganju, ki jo za različne skupine predstavlja covid-19, medtem ko se jih (objektivno) manj selektivno tičejo okoljevarstvene grožnje.

Kot indikator za spremenljivko okoljske kooperativnosti smo upoštevali indeks, ki je predstavljal povprečje odgovorov na dve vprašanji o pogostosti (rednosti) recikliranja in okoljsko prijaznega nakupovanja na lestvici od 1 (nikoli) do 5 (vedno).

H6: Posamezniki, ki menijo, da drugi le malo sodelujejo, so v večji meri defektorji.

V literaturi o družbenih dilemah najdemo več raziskav, ki ugotavljajo, da posamezniki svojo kooperativnost uravnavajo oz. prilagajajo glede na vedenje drugih. Empirično so v igrah dilem javnih dobrin mnogi opazili pojav pogojne kooperativnosti (Fishbacher in dr. 2014). Bogaert in dr. (2008) menijo, da na kooperativnost vplivajo »specifična pričakovanja glede ravnanja drugih«. Več avtorjev je ugotovilo, da defekcija (zastonjkarstvo) spodbuja defekcijo (Raihani in Hart 2010).

Kot neodvisno spremenljivko lahko tu uporabimo mnenje anketirancev o kooperativnosti drugih. Primerno je vprašanje »Ali se po vašem mnenju ljudje držijo ukrepov?«, pri katerem so možni odgovori na lestvici od 1 (»bistveno premalo«) do 5 (»v celoti«).

H7: Nekooperativnost je pomembno povezana s političnim dejavnikom, kakršen je odnos do aktualne vlade.

Teorija družbenih dilem močno poudarja dejavnik zaupanja. Zaupanje je pomembno zlasti v doseganju kooperativnosti v nekaterih tipih dilem. Višje zaupanje se povezuje z višjo stopnjo sodelovanja tudi v dilemah prispevanja (De Cremer in Van Vugt 1999). Nekateri avtorji menijo, da lahko tudi nezaupljivci pod določenimi pogoji močno zvišajo svoje prispevke, tj. delujejo kooperativno (De Cremer in dr. 2001). Ker je reševanje pandemije v rokah politike, se zastavlja tudi vprašanje o dejavniku zaupanja v aktualno politiko.

Teorija družbenih dilem v obravnavi politike izpostavlja pomen negativnega učinka politične polariziranosti na kooperativnost (Van Bavel in dr. 2020). Za

kazalec politične polariziranosti pa je lahko škoda polariziranost zaupanja. Tu upoštevamo kazalec zaupanja v vlado oz. zaupanja v vlado glede njenega delovanja v času epidemije. Dodajamo še vernost, da bi preverili hipotezo o učinku vernosti na kooperativnost.

4 Ugotovitve

1. Opazili smo (statistično značilen) upad kooperativnosti med prvim in drugim valom: od (povprečja) 4,57 do 4,30. Delež defektorjev se je povečal z 10,7 % na 23,5 %, delež kooperativnih pa se je zmanjšal s 76,3 % na 57,5 % (Tabela 1). Rezultat je v skladu z rezultati več raziskav o upadanju kooperativnosti v ponavljanih dilemah javnih dobrin skozi čas.

Tabela 1: (Ne)kooperativnost v prvem in drugem valu epidemije.

	pomlad 2020	jesen 2020	Skupaj
defektorji	10,7 %	23,5 %	18,0 %
nekje vmes	13,0 %	18,9 %	16,3 %
kooperativni	76,3 %	57,5 %	65,7 %
N	839	1100	1939
Hi-kvadrat = 79,094 (sig. = 0,000); Cramer's V = 0,202			

Vir: lastne analize na podlagi podatkov SJM 2020/1 in SJM 2020/3.

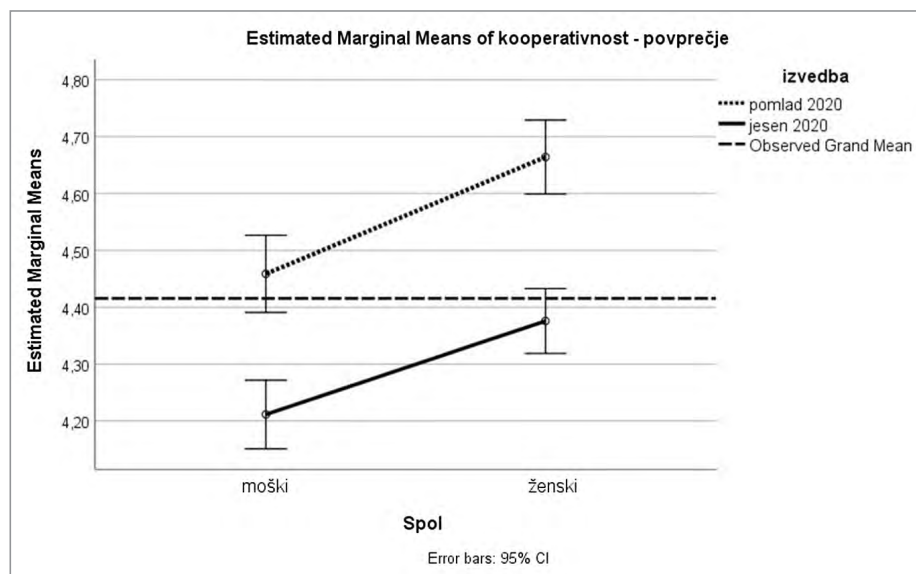
S potekanjem časa se kopiči količina zahtevanih prispevkov (stroški), s tem pa upada zanimanje za sodelovanje. Opaženi pojav je mogoče imenovati tudi pandemična utrujenost (*pandemic fatigue*). Lilleholt in dr. (2020: 5) jo opredeljujejo kot »splošen občutek demotiviranosti glede upoštevanja zdravstvenih ukrepov zoper covid-19). Neugebauer in dr. (2009) menijo, da je poglavitni dejavnik za upadanje kooperativnosti skozi čas koristoljubna pristranskost (*self-serving bias*). V slovenskem (in še katerem evropskem) primeru bi sem lahko prišteli učinek paradoksa uspešnosti (*prevention paradox*) (Cayetano in Crandall 2020) ob prvem valu. Gre za razlago »prepoceni smo jo odnesli v prvem valu«, ki jo izpostavljajo tudi nekateri slovenski vladni politiki. Tudi nekatere druge države, ki so bile uspešne ob prvem valu, naj bi ravno zato podcenile resnost drugega vala. Ta upad je zanimiv zlasti v luči razmerij med mrtvimi med prvim (okoli sto) in med drugim valom (več kot 4300), kot tudi z ozirom na razmerja med okuženimi z resnimi zapleti.

Glede kooperativnosti so popustile predvsem nekatere kategorije, npr. mladi (Graf 2) in samozaposleni. Bržkone gre to razumeti tudi kot posledico spoznavanja, da (prvi) ne spadajo med ogrožene (tudi zaradi uvajanja študija oz. dela na daljavo) oz. da so (drugi) zaradi narave njihovega delovnega okolja razmeroma

varni. Edina kategorija, ki je v drugem valu postala (še) bolj kooperativna, kot je bila v prvem, so tisti z najvišjim občutkom ogroženosti (glej Graf 5).

2. Ugotovili smo rahlo višjo in statistično pomembno kooperativnost žensk (4,52 vs. 4,31) (Graf 1). Ne da bi se spuščali v širšo razpravo o odnosu med kooperativnostjo in spolom, pripomnimo, da je ta razlika v tem primeru morda tudi odraz dejstva, da so med žrtvami covida-19 v Sloveniji prevladovali ženske. To kaže povezovati z dejstvom, da so nadpovprečno zastopane med starimi in da so mnoge vključene v poklice, ki so bili bolj izpostavljeni okužbi.

Graf 1: Kooperativnost in spol.

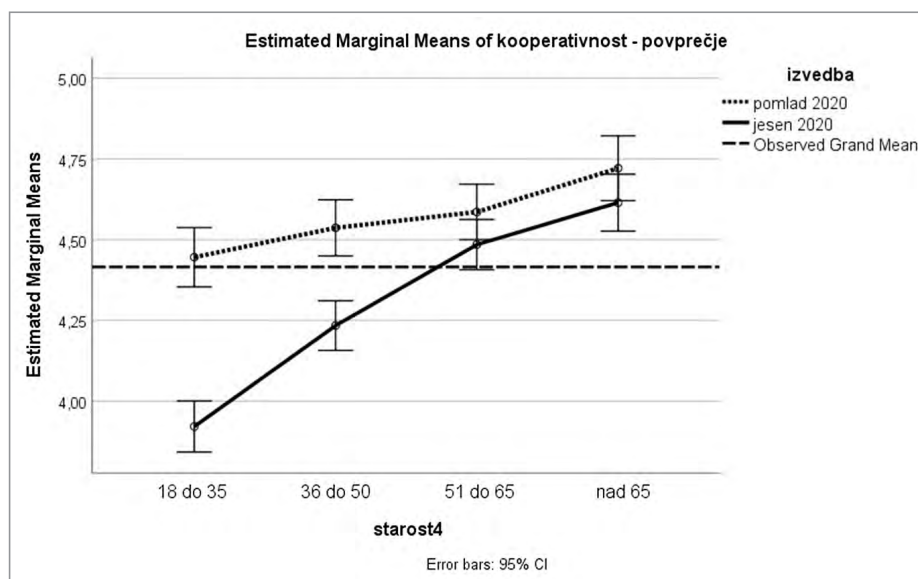

Vir: lastne analize na podlagi podatkov SJM 2020/1 in SJM 2020/3.

Opazna je pozitivna korelacija kooperativnosti s starostjo (0,264), pri čemer je povezanost v drugem valu precej močnejša (Graf 2). To kaže razumeti kot odziv na očitno in javno poudarjeno dejstvo, da so ogrožene predvsem starejše osebe. Ne moremo pa trditi, da je to edini razlog. Van Lange in dr. (1997) menijo, da s staranjem (a le do določene starosti) narašča posameznikova splošna prosocialna orientiranost. Nižja kooperativnost mladih je deloma gotovo tudi odraz dejstva in opažanja, da so pričakovani prispevki (stroški) mladih dejansko višji, tveganje pa razmeroma majhno. Če bi virus enakomerno ogrožal vse igralce – prebivalce, bi nedvomno zaznali drugačno starostno razporeditev kooperacije. Pri tem je očitni paradoks: lahko bi dejali, da bi morali biti višji prispevki (stroški) razlog višjega sodelovanja mladih, da bi se izredne razmere (in s tem prispevki) čim

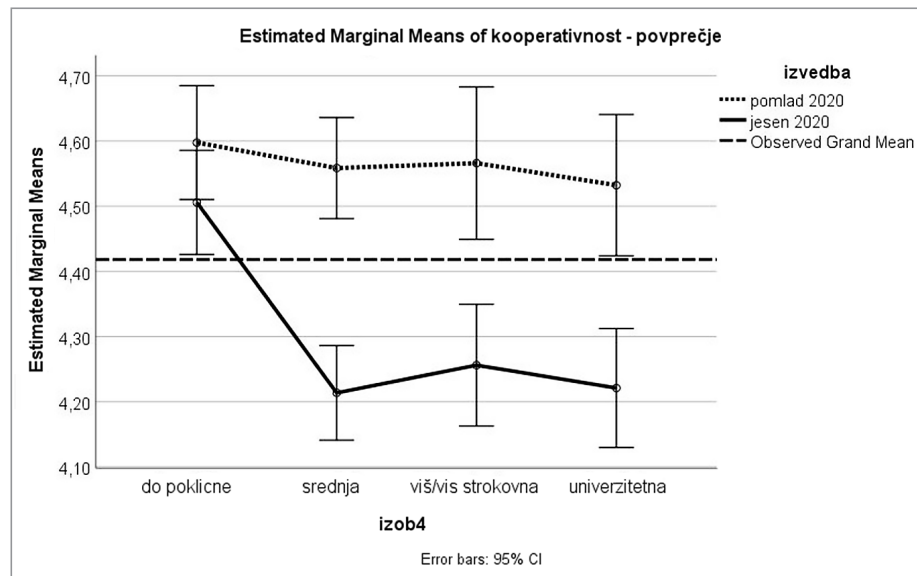
prej končale, a očitno ni tako. S strukturo kooperativnosti po starosti se ujema tudi kooperativnost glede na delovni status: najmanj kooperativni so šolajoči se (mladi), najbolj pa upokoјenci (stari); med njima so z zelo podobno ravno kooperativnosti zaposleni in nezaposleni (srednja generacija).

Graf 2: Kooperativnost in starost.

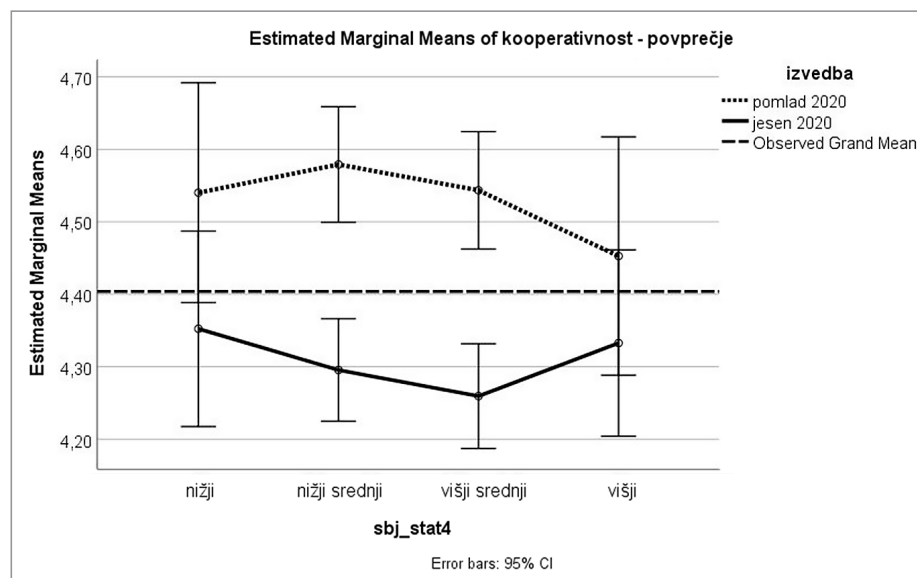

Vir: lastne analize na podlagi podatkov SJM 2020/1 in SJM 2020/3.

Na ravni bivariatne analize smo opazili negativno korelacijo z izobrazbo: z višanjem izobrazbe se kooperativnost zmanjšuje, vendar lahko o statistično značilnih razlikah govorimo le v drugem valu epidemije (Graf 3). Bolj kooperativni so predvsem nižje oz. poklicno izobraženi. Morda je tu dejavnik tudi narava dela: medtem ko so visoko izobraženi lahko v veliki meri delali ali morali delati na daljavo, je narava dela nižje oz. poklicno izobraženih zahtevala fizično navzočnost in večjo izpostavljenost okužbi. Kooperativnost ni izrazito povezana s subjektivno razredno pripadnostjo – kot statistično značilno se kaže le zmanjšanje kooperativnosti pri srednjih slojih (Graf 4).

Graf 3: Kooperativnost in izobrazba.

Vir: lastne analize na podlagi podatkov SJM 2020/1 in SJM 2020/3.

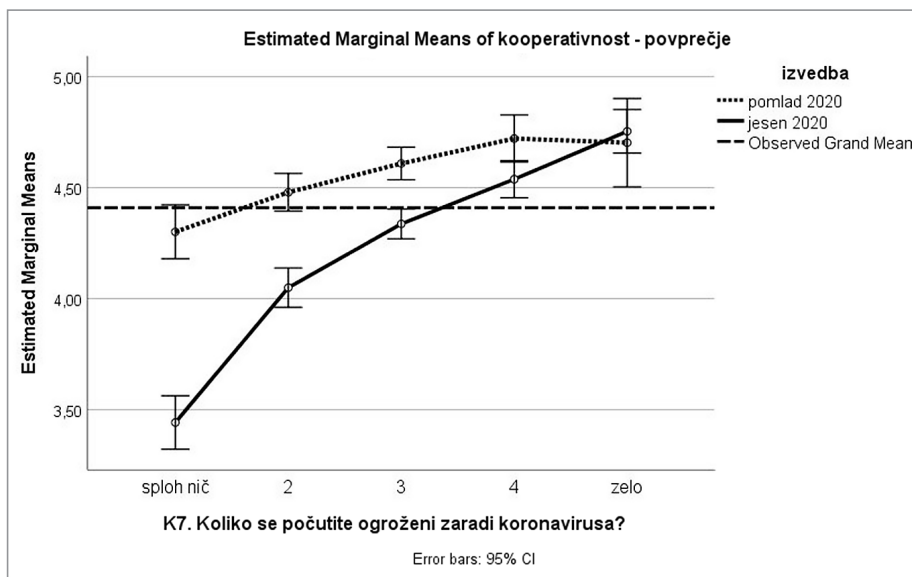
Graf 4: Kooperativnost in družbeni sloj.

Vir: lastne analize na podlagi podatkov SJM 2020/1 in SJM 2020/3.

3. V jesenskem merjenju so anketiranci izražali višjo stopnjo občutkov ogroženosti zaradi virusa kot spomladi. Ob tem pa se je kooperativnost, kot smo

zabeležili pod točko 1, od prvega do drugega vala na splošno zmanjšala. Ponovno je opazno nasprotje med občutki in objektivnimi podatki o žrtvah. Po drugi strani smo na ravni posameznikov ugotovili statistično značilno (pozitivno) povezanost med občutkom ogroženosti zaradi virusa in kooperativnostjo (Pearson corr. = 0,316; $p < 0,01$). Ta je precej močnejša med drugim valom (0,439) kot med prvim (0,199) (Graf 5). Večji ko je posameznikov občutek ogroženosti, večja je kooperativnost; manjši ko je občutek ogroženosti, nižja je (sčasoma) kooperativnost. To je v skladu s teoretskimi in empiričnimi ugotovitvami o strahu kot dejavniku kooperativnosti.⁵ Strah ima realne temelje v stopnji smrtnosti (CFR) oz. v empirično, vsakodnevno izkazanih statistikah glede težkih primerov in smrtnosti zaradi covid-19. S tem pojasnjujemo tudi prej ugotovljeno povezanost s starostjo. Do podobnih ugotovitev so prišli nekateri v drugih okoljih: Jørgensen in dr. (2021) so ugotovili, da je zaznavanje nevarnosti očiten dejavnik soglašanja z zaščitnimi ukrepi v Veliki Britaniji. Yildirim in dr. (2021) so v Turčiji kot take prepoznali občutke ranljivosti, tveganja in strahu.

Graf 5: Kooperativnost in občutek ogroženosti zaradi virusa.

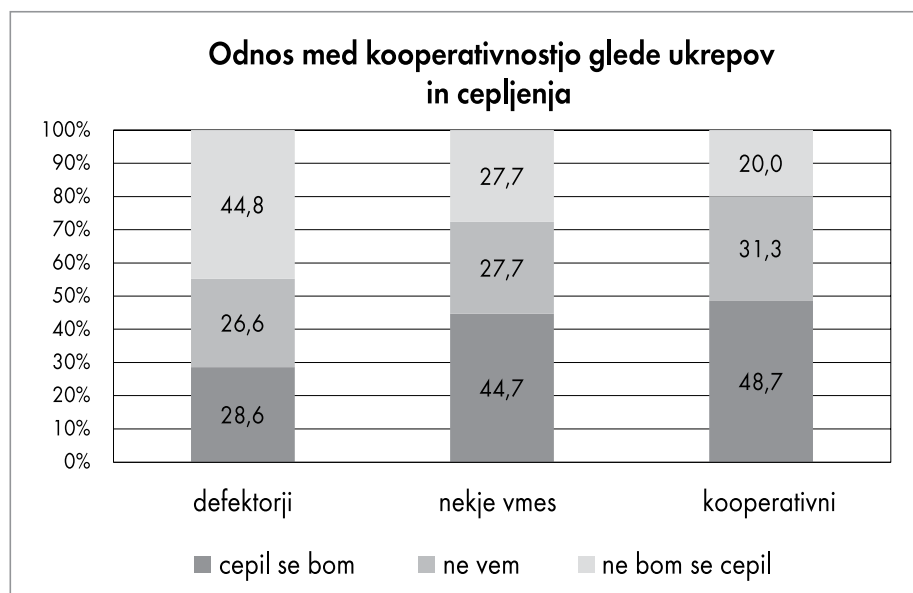

Vir: lastne analize na podlagi podatkov SJM 2020/1 in SJM 2020/3.

5. Pri tem je pomembno, kaj je vir strahu: ali so to možne posledice, ki izhajajo iz nekooperativnosti, ali možne posledice, ki izhajajo iz kooperativnosti. Če gre za strah pred posledicami nekooperativnosti, se bo strah pozitivno povezoval s kooperativnostjo; če gre za strah pred posledicami kooperativnosti, se bo strah pozitivno povezoval z defekcijo.

4. Ugotovili smo znatno povezanost med kooperativnostjo glede upoštevanja pravil varnega vedenja in namenom cepljenja. Skoraj polovica tistih, ki jih lahko štejemo za defektorje glede štirih ukrepov, se je izreklo za stališče, da se ne namerava cepiti. Znatno je delež neopredeljenih (»ne vem«) glede namena cepljenja. Delež pozitivno opredeljenih za cepljenje je v celotnem vzorcu pod 50 % in nakazuje problem, ki je postal očiten, ko je v Sloveniji stekel proces cepljenja: zanimanje za cepljenje je bilo v prvi polovici leta 2021 razmeroma nizko, zato Slovenija ni dosegla precepljenosti v načrtovanem času. Slovenija tako ni le med najbolj prizadetimi evropskimi državami zaradi covida-19, temveč je tudi med najmanj precepljenimi.

Graf 6: Kooperativnost glede ukrepov in glede cepljenja.

Vir: lastne analize na podlagi podatkov SJM 2020/1 in SJM 2020/3.

5. Odnos med kooperativnostjo glede epidemije in kooperativnosti glede okoljevarstva nas je zanimal iz dveh razlogov: 1. Kot preizkus teze o (ne)odvisnosti med področnimi kooperativnostmi oz. kot preizkus teze o splošnem kooperativnostnem nagnjenju. 2. Kot osnova za komentar k diskusiji, ki je vzniknila v Sloveniji med prvim valom: izraženo je bilo mnenje, da je vprašljivo, ali so starejši, ki v boju z epidemijo računajo na solidarnost mlajših, pripravljeni biti solidarni do (prihodnosti) mladih, kar zadeva okoljevarstvo.

Rezultati kažejo, da gre za zmerno močno pozitivno povezanost med obema vrstama kooperativnosti – višja okoljska kooperativnost pomeni tudi višjo kooperativnost glede epidemije (*Pearson's correlation* = 0,304). Glede dejavnikov kooperativnosti pa smo ugotovili podoben vzorec pri obeh vrstah kooperativnosti. Statistično relevantna dejavnika sta v obeh primerih starost in spol: starejši in ženske so bolj kooperativni tudi glede okoljevarstvenega vprašanja. Nizko in poklicno izobraženi v primeru okoljevarstva ne izstopajo kot bolj kooperativni (ni statistično značilne povezave) (Tabela 2). Menimo, da rezultati še ne upravičujejo domneve o splošnem kooperativnostnem nagnjenju, saj bi morali upoštevati več področij. Menimo pa tudi, da rezultati ne upravičujejo domneve o do mladih nesolidarnih starejših, kar zadeva ekološko.

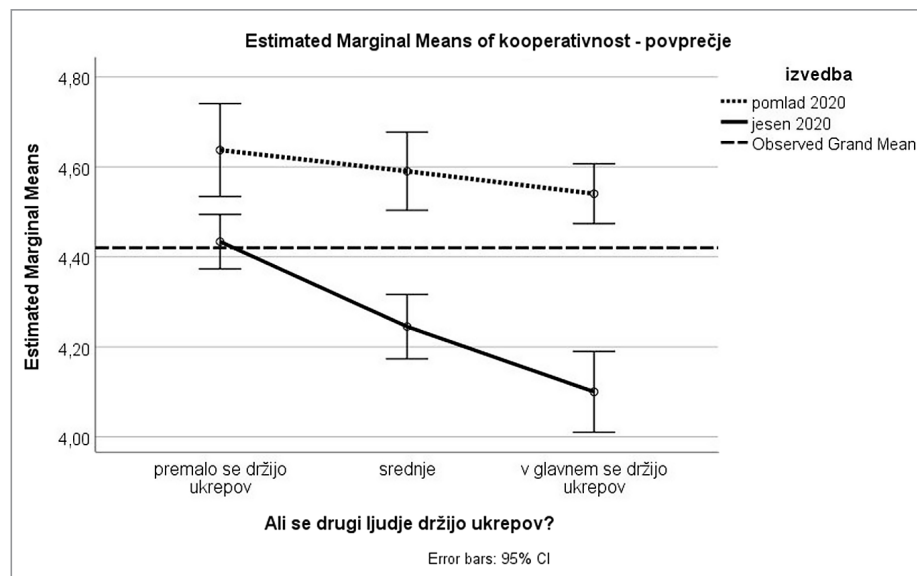
Tabela 2: Dejavniki okljske kooperativnosti in kooperativnosti glede ukrepov za preprečevanje covid-19 (jesen 2020).

	Odvisna spremenljivka: okoljska kooperativnost			Odvisna spremenljivka: covid-19 kooperativnost		
	F	Sig.	Partial Eta Squared	F	Sig.	Partial Eta Squared
spol	11,547	0,001	0,011	8,868	0,003	0,008
starost	21,125	0,000	0,056	30,504	0,000	0,079
izobrazba	0,975	0,404	0,003	0,846	0,469	0,002
zaposlitveni status	0,306	0,736	0,001	4,805	0,008	0,009
vernost	0,828	0,437	0,002	1,764	0,172	0,003
zaupanje v ljudi	2,549	0,038	0,010	2,272	0,060	0,009
	Adjusted R Squared = 0,070			Adjusted R Squared = 0,131		

Vir: lastne analize na podlagi podatkov SJM 2020/3.

6. Ugotovili smo, da so višjo raven kooperativnosti izražali tisti, ki so menili, da se ljudje premalo držijo ukrepov. Drugače rečeno: kritičnost do stopnje kooperativnosti drugih indicira višjo stopnjo kooperativnosti. Zadovoljstvo s kooperativnostjo drugih (»v glavnem se držijo ukrepov«) pa indicira nižjo kooperativnost. Ta povezava je očitnejša v drugem valu, ko kooperativnost na splošno upade. Kritično moramo oceniti, da na osnovi izbranega indikatorja ne moremo oceniti pojava pogojne kooperativnosti.

Graf 7: Odnos med kooperativnostjo in mnenjem o kooperativnosti drugih.

Vir: lastne analize na podlagi podatkov SJM 2020/1 in SJM 2020/3.

7. Multivariatna analiza na združenem vzorcu prvega in drugega vala (Tabela 3) pokaže nepomembnost nekaterih in pomembnost drugih dejavnikov, ki jih je kot potencialno relevantne izpostavila bivariatna analiza: Izobrazba izgubi svoj učinek. Povezanosti ni. Tudi vernost, ki na ravni bivariatne analize kaže določen vpliv na kooperativnost, izgubi svojo moč. Pozitivna povezanost vernosti s kooperativnostjo na ravni bivariatne analize je učinek posredujočega dejavnika – (višje) starosti, ki se bolj povezuje z vernostjo.

Generalizirano zaupanje Slovencev, ki je (v mednarodnih primerjavah) nizko, ni dejavnik večje kooperativnosti glede epidemije znotraj slovenske družbe: to pomeni, da ljudje z višjim zaupanjem ne izražajo višje kooperativnosti. To pa ne pomeni, da generalizirano zaupanje ne uveljavlja razlik v kooperativnosti med družbami v smislu: višje ko je zaupanje, višja je kooperativnost.

Tabela 3: Dejavniki kooperativnosti – skupni vzorec iz meritve pomlad 2020 in jeseni 2020 (analiza variance z več faktorji).

	model 1			model 2		
	F	Sig.	Partial Eta Squared	F	Sig.	Partial Eta Squared
pomlad-jesen	68,082	0,000	0,035	92,147	0,000	0,049
spol	24,334	0,000	0,013	18,115	0,000	0,010
starost	30,468	0,000	0,046	9,150	0,000	0,015
izobrazba	0,548	0,650	0,001	0,432	0,730	0,001
zaposlitveni status	4,308	0,014	0,005	4,148	0,016	0,005
vernost	6,089	0,002	0,006	1,530	0,217	0,002
zaupanje v ljudi				5,246	0,001	0,009
zaupanje v vlado				10,781	0,000	0,024
občutek ogroženosti				38,567	0,000	0,079
	Adjusted R Squared = 0,115			Adjusted R Squared = 0,222		

Vir: lastne analize na podlagi podatkov SJM 2020/1 in SJM 2020/3.

Se pa kot dejavnik večje kooperativnosti v Sloveniji izraža zaupanje v vlado. Kako to razumeti? Zaupanje v politiko je v Sloveniji že dalj časa nizko, kar se izraža v nizki volilni udeležbi. Ta situacija je bila v času epidemije posebna po tem, da je prišlo do menjave vlade dan pred pričetkom epidemije. Sestavila se je vlada, ki jo vodi stranka SDS. Ta ima pod vodstvom Janeza Janše učinke družbene polariziranosti, ki po našem mnenju nima pozitivnih učinkov na kooperativnost glede epidemije. V prvem valu je vladi glede ukrepov ob epidemiji zaupalo (vrednosti 4 in 5 na petstopenjski lestvici) 32,6 % anketirancev, nezaupanje (vrednosti 1 in 2) pa jih je izražalo nekoliko več (35,3 %). V drugem valu se je zaupanje znižalo – vladi je zaupalo le še 28,9 % anketirancev, medtem ko je nezaupanje izražala skoraj polovica anketirancev (45,1 %). Zato domnevamo, da je ugotovljena (sicer šibka povezava) med zaupanjem v vlado in kooperativnostjo druga plat polariziranosti, ki ima negativne učinke na kooperativnost. Na te možnosti učinkov političnega dejavnika so v zvezi s pandemijo opozorili Van Bavel in dr. (2020), empirično Charron in dr. (2020), na splošno pa pred tem že Harell in Simpson (2016).

5 Diskusija

Uspešnost neke države v spopadanju s pandemijo lahko analiziramo tudi z vidika znanosti o družbenih dilemah, ki si je že pred desetletji za nalogo zadala raziskovanje človekove kooperativnosti. Menimo, da bodo post festum analize s tega gledišča produktivne tudi, ko gre za razlike v uspešnosti spopadanja s covidom-19 med širšimi kulturami na globalni ravni. Zlasti nekatere razlike so že očitne, ob tem pa obstaja obsežno znanje o medkulturnih razlikah v kooperativnosti glede dilem javnih dobrin izpred časa pandemije. Ko se bodo bilance glede covida-19 zbistrole, bo položaj posameznih držav (in kultur) najverjetneje v okvirih njihovih predispozicij za sodelovalno vedenje. Tako bo bržkone tudi s Slovenijo.

Čeprav so družbene dileme kot interdisciplinarna znanost zelo primeren teoretski okvir obravnave (ne)kooperativnosti v pandemiji, pa vseh odgovorov gotovo ni mogoče najti s te perspektive. Teoretska vprašanja, ki jih tu ne kaže odpirati, so: Kje so meje pojasnjevanja (ne)kooperativnosti s perspektive družbenih dilem? Ali v teoretski okvir družbenih dilem spada vsaka, kakorkoli motivirana (ne)kooperativnost?

Na osnovi opravljenih analiz lahko prepoznamo vrsto dejavnikov, ki so določali kooperativnost oz. defekcijo, ne moremo pa podati jasnega odgovora na vprašanje, zakaj se je Slovenija znašla med najbolj prizadetimi evropskimi državami. To pomeni, da bi bilo za celovit odgovor smiselno raziskovanje razširiti z drugačnimi vrstami podatkov, razširiti geografski okvir in uporabiti še druge metode, tudi kvalitativne. S temi bi bile vsekakor dostopnejše specifične osebne situacije, ki morebiti vplivajo na kooperativnost.

(1.) Če bi vztrajali pri uporabi javnomnenjskih podatkov in pri teoretskih izhodiščih družbenih dilem, bi bila priporočljiva mednarodna primerjava, v kateri bi Slovenijo primerjali z več primerljivimi evropskimi družbami, zlasti s sosednjimi in z bolj uspešnimi. Tu je odprto vprašanje nabor primernih variabel. Celovita evropska raziskava, ki bo to omogočila (npr. ISSP Health 2021, ki vključuje nekaj vprašanj na temo covida-19), je v času zaključevanja tega članka šele v pripravi.

(2.) Tako raziskavo bi bilo vsekakor smiselno dopolniti z analizo idejnih gibanj, ki so v tej ali oni državi privedle do (morebitne) nekooperativnosti nekaterih kategorij prebivalstva. Ko gre za odločne in vztrajne defektorje, bi bilo primerno izhodišče znanje o teorijah zarot (glej Ančić in Cepić 2021) ter spoznanja o vplivu spletnih družabnih medijev na (dez)informiranje in (ne)kooperativnost. Vtis je, da so ravno novi, digitalni načini ustvarjanja skupnosti v nekaterih okoljih prispevali h krizi skupnosti v smislu znižanega razumevanja in zavzemanja za skupno dobro.

(3.) Nekatere pomembne osnove za odgovor na vprašanje, kaj je šlo narobe, so že podali nekateri drugi slovenski raziskovalci. Izpostavimo analizo politik Alija Žerdina (2021). Avtor je na način letalske »črne skrinjice« skrbno in ažurno beležil vse tekoče ukrepe vlade ter jih izpostavil kritičnemu premisleku. Ni pa slovenske situacije sistematično primerjal z drugimi. Nekatere njegove ugotovitve je mogoče integrirati v pristop z vidika družbenih dilem: tako je ugotovil, da so poglavitni nosilci politične moči, ki so uvajali ukrepe, uživali zelo nizko zaupanje, s tem pa niso dosegali primernega odziva (kooperativnosti) državljanov. V tem kontekstu je še precej možnosti za presojo protikoronskih politik v luči razlikovanja motivacijskih, strukturnih in strateških ukrepov za reševanje (Kollock 1998) družbenih dilem.

(4.) Več epidemiologov je izpostavilo nekatera organizacijska vprašanja. Stroka epidemiologov naj bi bila premalo upoštevana (Kraigher 2021). Zato naj bi bilo zagrešenih več napak v komuniciranju s prebivalstvom in glede ravnanja v kritičnih situacijah, zlasti v domovih za ostarele občane, kjer je bilo približno polovica žrtev. K temu bi lahko dodali še vprašanje o (ne)upoštevanju družboslovnih strok.

(5.) Inovativno metodo, ki jo omogočajo moderne tehnologije, so ubrali sodelavci študije Od zgodbe o uspehu do katastrofe (Manevski in dr. 2020; Ružič Gorenjec in dr. 2021). Na osnovi Googlovih podatkov so analizirali količino in vzorce mobilnosti. Ugotovili so, da je vlada ob nastopu drugega vala za mesec dni zamudila z ukrepi, ki bi zmanjšali mobilnost. Če bi ukrepe za zmanjšanje mobilnosti sprejeli septembra, in ne šele novembra 2020, bi po njihovem modelu imeli za 80 % manj mrtvih.

Menimo, da bo šele na osnovi upoštevanja različnih pristopov in njihovih rezultatov sčasoma mogoče izoblikovati sklepe, ki bodo koristili v morebitnih bodočih primerljivih zdravstvenih krizah.

Zahvala

Članek je rezultat raziskovanja in analiz izvornih podatkov, zbranih v okviru nacionalnega raziskovalnega programa Slovensko javno mnenje, ki ga financira ARRS (šifra programa: P5-0151).

SUMMARY

Slovenia was one of the worst affected European societies as regards per capita fatalities from the COVID-19 pandemic. What might explain this? In this research paper, we look for sociological explanations. Theoretically, we view the pandemic as a public goods dilemma situation in which players (citizens) face a choice between their (immediate) individual interests and their (long-term) collective interests. In this context, we distinguish cooperative citizens from defec-

tors (free-riders). Our research goal is to identify the sociological characteristics of co-operators and defectors.

Method: The research is based on data collected in the Slovenian public opinion survey during the pandemic's first and second waves: in spring 2020 (N=853) and in autumn/winter of 2020/21 (N=1102), respectively. As indicators of (non)cooperation (dependent variable), we consider the following statements addressing the extent to which respondents had complied with a set of four recommendations for safe behaviour: 1) I do not socialise with people outside of my household; 2) I wash my hands more regularly and thoroughly than I did before the pandemic; 3) I go to the store only for necessary purchases; and; 4) I maintain a physical distance of at least 2 metres during necessary personal contact. As independent variables, we consider time, age, gender, type of employment, education, socio-economic status, concern for health, trust in the current government, religiosity, willingness to be vaccinated, and awareness of ecological issues. We propose seven hypotheses which we place in the context of the corpus of research and knowledge about social dilemmas.

Results: 1) The initially strong cooperation dropped considerably from the first to the second wave, especially in certain categories (for example, young people). The share of defectors, as defined in our research, rises from 10.7% to 23.5%. 2) Older citizens (Pearson corr. = 0.234) and women express higher levels of cooperation in both surveys. 3) Concern about health (fear) relative to the virus is another important factor in stronger cooperation (Pearson's corr. = 0.316 in both waves together; 0.439 during the second wave). 4) There is a positive correlation between cooperation as concerns COVID-19 and the willingness or intention to be vaccinated. Only 28.6% of defectors intended to be vaccinated. 5) There is a positive correlation between cooperation (Pearson's corr. = 0.304) with respect to COVID-19 and the indicator of ecological awareness. 6) More cooperative citizens (relating to COVID-19) are strongly critical of the non-cooperative behaviour of their fellow citizens. 7) Our multivariate analysis shows that religiosity as such is not a factor of stronger cooperation. It also shows that in a state where general trust is low, trust in politics is declining, and political polarisation is relatively deep, trust in the current government is slightly positively correlated to cooperation.

Discussion: The COVID-19 pandemic has been a challenge to which societies have needed to respond with greater cooperation among its members. We identify certain sociological characteristics of the co-operators and defectors in our research. It is evident that (more advanced) age, concern about health, trust in government and certain other variables are positively correlated to cooperation, and that younger segments of the population tend to be less cooperative.

However, we cannot claim to have found the main 'culprit' for the health crisis' relatively unsuccessful management in Slovenia. This may be because both our theoretical approach and method suffer from certain limitations.

Literatura

- Ančič, Branko, in Cepić, Dražen (2021): Tko su antimaskeri u Hrvatskoj?: prilog istraživanju antimaskerske reakcije tijekom pandemije bolesti COVID-19 u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor*, 59 (219): 187–218.
- Albanese, Robert, in Van Fleet, David D. (1985): The free riding tendency in organizations. *Scandinavian Journal of Management Studies*, 2 (2): 121–136.
- Attari, Shahzeen Z., Krantz, David H., in Weber, Elke U. (2014): Reasons for cooperation and defection in real-world social dilemmas. *Judgment and Decision Making*, 9 (6): 316–334.
- Axelrod, Robert, in Hamilton, William D. (1981): The Evolution of Cooperation. *Science*, 201 (4489): 1390–1396.
- Bogaert, Sandy, Boone, Christophe, in Declerck, Carolyn (2008): Social value orientation and cooperation in social dilemmas: A review and conceptual model. *British Journal of Social Psychology*, 47: 453–480.
- Campos-Mercade, Pol, Meier, Armando, Schneider, Florian, in Wengström, Erik (2021): Prosociality predicts health behaviors during the COVID-19 pandemic. *Journal of Public Economics*, 195.
- Capraro, Valerio, Boggio, Paulo, Böhm, Robert, Perc, Matjaž, in Sjästad, Hallgeir (2021): Cooperation and acting for the greater good during the COVID-19 pandemic. V M. K. Müller (ur.): *The Social Science of the COVID-19 Pandemic: A Call to Action for Researchers*. Oxford: Oxford University Press. Dostopno prek: <https://psyarxiv.com/65xmg/> (3. 6. 2021).
- Charron, Nicholas, Lapuente, Victor, in Rodriguez-Pose, Andrés (2020): Uncooperative Society, Uncooperative Politics or Both? How Trust, Polarization and Populism Explain Excess Mortality for COVID-19 across European regions. Pose QoG Working Paper Series, 2020: 12. Dostopno prek: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/67189/1/gupea_2077_67189_1.pdf (2. 6. 2021).
- Dawes, Robyn M. (1980): Social dilemmas. *Annual Review of Psychology*, 31: 169–193.
- De Cremer, David, Snyder, Mark, in Dewitte, Siegfried (2001): "The less I trust, the less I contribute (or not)?" The effects of trust, accountability and self-monitoring in social dilemmas. *European Journal of Social Psychology*, 31: 93–107.
- Dorfman, Anna, Eyal, Tal, in Bereby-Meyer, Yoella (2014): Proud to cooperate: The consideration of pride promotes cooperation in a social dilemma. *Journal of Experimental Social Psychology*, 55: 105–109.
- Fischbacher, Urs, in Gächter, Simon (2010): "Social Preferences, Beliefs, and the Dynamics of Free Riding in Public Goods Experiments." *American Economic Review*, 100 (1): 541–56.

- Gächter, Simon, Benedikt, Herrmann, in Thöni, Christian (2010): Culture and Cooperation. CESifo Working Paper Series No. 3070. Dostopno prek: <https://ssrn.com/abstract=1622594> (3. 7. 2021).
- Harrell, Ashley, in Simpson, Brent (2016): The Dynamics of Prosocial Leadership: Power and Influence in Collective Action Groups. *Social Forces*, 94 (3): 1283–1308.
- Johnson, Tim, Dawes, Christopher, Fowler, James, in Smirnov, Oleg (2020): Slowing COVID-19 transmission as a social dilemma: Lessons for government officials from interdisciplinary research on cooperation. *Journal of Behavioral Public Administration*, 3 (1): 1–13.
- Jørgensen, Frederik, Bor, Alexander, in Bang Peterson, Michael (2021): Compliance without fear: Individual-level protective behaviour during the first wave of the COVID-19 pandemic. *British Journal of Health Psychology*, 26: 679–696.
- Karlsson, Carl-Joar, in Rowlett, Julie (2020): Decisions and disease: a mechanism for the evolution of cooperation. *Scientific Reports* 10, 13113.
- Kollock, Peter (1998): The Anatomy of Cooperation. *Annual Review of Sociology*, 23: 183–214.
- Kraigher, Alenka (2021): Epidemiologi so očitno bili in so še odrinjeni na rob (intervju). *Mladina*, 25: 35–38.
- Lilleholt, Lau, Zettler, Ingo, Betsch, Cornelia, in Böhm, Robert (2020): "Pandemic Fatigue: Measurement, Correlates, and Consequences." *PsyArXiv*, December 17. DOI: 10.31234/osf.io/2xvbr.
- Manevski, Damjan, Ružić Gorenjec, Nina, Kejžar, Nataša, in Blagus, Rok (2020): Modeling COVID-19 pandemic using Bayesian analysis with application to Slovene data. *Mathematical Biosciences*, 329: 108466.
- Neugebauer, Tibor, Javier Perote, Ulrich, in Schmidt, Malte Loos (2009): Selfish-biased conditional cooperation: On the decline of contributions in repeated public goods experiments, *Journal of Economic Psychology*, 30 (1): 52–60.
- Raihani, Nichola J., in Hart, Tom (2010): Free-riders promote free-riding in a real-world setting. *Oikos* 119: 1391–1393.
- Ružić Gorenjec, Nina, Kejžar, Alenka, Manevski, Damjan, Pohar Perme, Maja, Vrantar, Borut, in Blagus, Rok (2021): Covid-19 v Sloveniji; od zgodbe o uspehu do katastrofe; kaj se lahko naučimo? Dostopno prek: <https://www.youtube.com/watch?v=qL9n7IARERE> (5. 6. 2021).
- Staerk, Christian, Wistuba, Tobias, in Mayr, Andreas (2021): Estimating effective infection fatality rates during the course of the COVID-19 pandemic in Germany. *BMC Public Health*, 21 (1): 1073.
- Undurraga, Eduardo, Chowell, Gerardo, in Mizumoto, Kenji (2021): "COVID-19 case fatality risk by age and gender in a high testing setting in Latin America: Chile, March–August 2020." *Infectious Diseases of Poverty*, 10 (2021): n. pag.
- Van Bavel, Jay J., Beicker, Katherine, Boggio, Paulo, in Willer, Robb (2020): Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response. *Nature Human Behaviour*, 4: 460–471. DOI: 10.1038/s41562-020-0884-z.

- Van Lange, Paul, Balliet, Daniel, Parks, Craig D., in Van Vugt, Mark (2014): *Social Dilemmas*. Oxford: Oxford University Press.
- Van Vugt, Mark, in De Cremer, David (1999): Leadership in social dilemmas: The effects of group identification on collective actions to provide public goods. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (4): 587–59.
- Wubben, Maarten J. J. (2005): "Social Functions of Emotions in Social Dilemmas." ERIM PhD Series in Research in Management 187. Dostopno prek: <https://cs.uwaterloo.ca/~jhoey/teaching/cs886-affect/papers/WubbenThesis.pdf> (7. 7. 2021).
- Yildirim, Murat, Ekmel Geçer in Akgül, Omar (2021): The impacts of vulnerability, perceived risk, and fear on protective behaviour against COVID-19. *Psychology, Health and Medicine*, 26 (1): 35–43.
- Žerdin, Ali (2011): *Leto nevarne bližine*. Ljubljana: UMco.

Viri

- Hafner Fink, Mitja, Kurdija, Slavko, Malnar, Brina, Polič, Marko, in Uhan, Samo (2020): Slovensko javno mnenje 2020/1: Ogledalo javnega mnenja, Življenje in stališča v času epidemije COVID-19 [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP - IDNo: SJM201. DOI: https://doi.org/10.17898/ADP_SJM201_V1.
- Hafner Fink, Mitja, Kurdija, Slavko, Malnar, Brina, Pajnik, Mojca, in Uhan, Samo (2021): Slovensko javno mnenje 2020/3: Ogledalo javnega mnenja, Odnos do okolja (ISSP 2020), Mediji in problematika migracij, Odnos do uporabe pripravkov iz industrijske konoplje [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP - IDNo: SJM203. DOI: https://doi.org/10.17898/ADP_SJM203_V1.

Podatki o avtorjih

Izr. prof. dr. **Marjan Smrke**

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede
Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana
marjan.smrke@fdv.uni-lj.si

Izr. prof. dr. **Mitja Hafner Fink**

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede
Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana
mitja.hafner-fink@fdv.uni-lj.si